

Simona Cigliana, *Due secoli di fantasmi. Case infestate, tavoli giranti, apparizioni, spiritisti, magnetizzatori e medium* (Roma: Edizioni mediterranee, 2018, 320 str.)

Приказао **Немања Ј. Радуловић**, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија, nemanja.radulovic@fil.bg.ac.rs

Симона Чиљана бави се већ годинама односом италијанске и европске књижевности 19. и раног 20. века према окултизму, нарочито спиритизму. Приредила је и списе Масима Бонтемелија и Луиђија Капуане, као и критичко издање Ђованија Верге. Такође преводи с француског (Елијар, Арто, Старобински, Антоан Меје, Леви Строс) и енглеског (Бекет).

Монографија *Два века утвара* поставила је као циљ да синтетички представи историју спиритизма у западној култури од настанка до краја 20. века. Колико је ово захтеван посао показује и поднаслов, који као да духовито имитира старинске наслове књига о чудесима: уклете куће, столови који се врте, привиђења, спиритисти, магнетизатори и медијуми. У двадесет и једном поглављу ауторка прати спиритизам од тачке која се обично узима као његов настанак, а то су догађаји око сестара Фокс 1848. у САД (1–3), са њиховом наглом популарношћу, присталицама, противницима и контроверзама. У четвртном поглављу враћа се корак уназад на Франца Месмера, као на претходника спиритистичке слике света, да би се потом приказало ширење спиритизма у Европи, а нарочито кодификација спиритизма у Француској. О раширености довољно сведочи што су метафоре инспирисане духовима и њиховим призивањем ушле и у реторику Маркса и Енгелса, почев од „сабласти која кружи Европом“, о чему говори поглавље 5. У том оквиру даје се осврт на промене у научним открићима и парадигмама (електрицитет, x зраци – поглавље 6), на сценске илузионисте који су се поигравали сличностима са спиритистичким феноменима, или су, као Худини, разоткривали медијуме (7), пружа се портрет чувеног медијума Д. Д. Хома (8) и анализира религијски аспект спиритизма (9); посебно поглавље посвећено је случају знаменитог научника Вилијема Крукса који се ангажовао око истраживања медијума Флоренс Кук (10); на то се настављају поглавља 11–13, која говоре о настојањима да се спиритизам научно опише и изучи, а посебна је пажња поклоњена новом жанру фотографије. Поглавље 14. говори о односу спи-

ритизма и нове психологије (Шарко, Жане, Фројд, Јунг), наредно о Конану Дојлу, оно за њим о Мацинију и политичким аспектима ове појаве, а италијанском миљеу посвећено је и поглавље 17. о Еузапији Паладино и Ломброзу. Поглавље 18. дефинисано је као „антропометрија утвара“, где се даје преглед оновремених изучавања и теорија о спиритизму, у ком формирање парапсихологије има централно место. Наредна два посвећена су спиритизму и уметности: књижевности, сликарству, те филму, који добија цело засебно поглавље, да би последње, након још једног корака уназад, до Сведенборга, говорило о неколико изабраних примера наслеђа спиритизма у 20. веку.

Већ из овог прегледа види се колико је овај феномен захтеван и дисциплинарно и методолошки. Наиме, док постоје студије из историје књижевности које су посвећене, рецимо, једном писцу или периоду и његовом односу према спиритизму, или радови који говоре о спиритизму у историји психологије и психијатрије, целовита историја спиритизма, на вишејезичном простору од САД до Русије, залази у историју, религиологију, социологију, и историју уметности. Симона Чиљана је из мноштва могућих приступа изабрала да пише културну историју спиритизма. То значи да је представила његову улогу у формирању нових научних парадигми, нових уметничких поетика и друштвене атмосфере 19. века. Полемике које су се водиле око реалности извештаја са сеанси и око њиховог тумачења или око стварности парапсихологије и њене саме оправданости као дисциплине (данас мање актуелне него раније, али ипак постојеће, којима се данас баве социјални психолози, на пример), нису област у коју ауторка улази. Како се види из прегледа поглавља, ауторка комбинује историјски и тематски приступ. Спиритизам се прати хронолошки, с повременим враћањима уназад, али се групише око неколико кључних тема. Уз спиритизам као централну тему, две друге важне које се са њом преклапају јесу парапсихологија и нова психологија. Прва је дисциплина настала у 19. веку, с тежњом да феномене о којима се извештавало са сеанси научно објасни, док је друга такође савремена струка, чији је утицај превазишао специфичан домен спиритизма (проучавања хистерије, „откриће“ несвесног). Читалац који има ова три поља на уму лакше ће се сналазити у савладавању мноштва имена и теорија. Из историје коју књига пружа указује се њихова међусобна повезаност и „преливање“ из једног поља у друго у тренутку настајања слика света и епистемологија. Две не мање важне, али ипак јасније одвојене теме јесу уметност и политика.

Као основну одлику спиритизма Чиљана наводи његову модерност. Док духови мртвих у античком свету (а, додајмо, и у традиционалној народној култури) долазе јер немају покоја, пошто нису умрли „добром“ смрћу или обреди нису обављени како ваља, те својом појавом, а немало и суморним извештајима о оном свету (сетимо се Ахилове сени код Хомера) плаше живе, спиритизам доноси поруку наде и оптимизма. Није ново да спиритизам прати деветнаестовековни прогресивизам, те да у том смислу није остатак неких старијих и „примитивних“ представа („анимизма“ и „некромантије“), већ управо чедо свог доба – „рашчараног“, како га је одредио Макс Вебер. То показује и његова фа-

сцинација оновременим техничким открићима и сензацијама (телеграф као аналогија за комуникацију, употреба фотографије као новог медијума). Чиљана нагласак ставља на други аспект његове модерности, а то су демократичност и индивидуализам. Уместо есхатологија институционалне религије, сада се отвара могућност сопственог бриколажа и непосредног контакта с оностраним. Свако постаје потенцијални харизматик који спонтано може да стекне увид у крајња питања живота и смрти и пренесе их другима. Још један облик везе спиритизма с модерношћу јесте улога савремене масовне штампе у његовом формирању у друштву, као и спектакуларност – што сеанси, што извештаја о њима. Чиљана се тиме придружује оном низу проучавалаца који не отписују спиритизам (и уопште окултизам) као маргину или резидуум архајског, односно као антимодерно, противпросветитељско застрањење, већ их види као саставни део модернизације.

Разумљиво је да се харизматски и бриколаторски импулс о ком говори пренео у стваралаштво. Нарочито је инспиративно поглавље о филму, где Чиљана суптилном и луцидном анализом показује сабласни карактер раног, немог, црно-белог филма, тако сродног материјализацијама, ектоплазмама и фотографијама са сеанси.

Ауторка се креће на широком простору више европских култура и америчке; посебно место оставља за италијанску, што за нас може бити интересантно, јер је литература о спиритизму више упућена на англофони или франкофони свет. Рецимо, њено запажање да готово да нема прозног дела у италијанској књижевности с краја 19. и почетка 20. века које на овај или онај начин не укључује сцену сеансе, важно је за разумевање прозе тог периода, а дозива у памћење и Десничину приповетку „Спирити (Јеремијина сирочад)“, такође везану за италијанизирану средину Приморја. Можда бисмо једино могли пожелети да је у делу о наслеђу спиритизма данас више простора посвећено уделу који је спиритизам дао њу ејду, нарочито каналисању (*channeling*).

У формирању ове повести ауторка се користила примарним изворима и литературом на више језика. Библиографија дата на крају организована је на интересантан начин: и извори и литература дају се заједно и наведени су хронолошки, по годинама, од 1734. до 2018. Тако је читалац добио и овде историјски преглед протоспиритизма, спиритизма и његових одјека у једној корисној дијахронијској табели, као и историју самог истраживања.